

Omonova Madinabonu O'tkir qizi

Nizomiy nomidagi O'zMPU Tarix fakulteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarixni o'rganishda sun'iy intellekt texnologiyalarining o'rni talaba nuqtai nazaridan ko'rib chiqilgan. Maqolada arxivlarni qayta ishlash, katta ma'lumotlarni tahlil qilish va tarjima imkoniyatlari yoritilgan. Shu bilan birga, gallyutsinatsiya xavfi, madaniy nozikliklarni to'la anglay olmaslik va mavjud bo'lmagan ma'lumotlarni tiklash imkonsizligi kabi cheklovlar ham ko'rib chiqilgan. Xulosa sifatida, sun'iy intellekt samarali yordam vositasi ekanligi, ammo tarixni chuqur tushunish inson intellektual mehnatisiz mumkin emasligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, tarix fani, arxiv, raqamlashtirish, ta'lim.

Abstract: This article examines the role of artificial intelligence technologies in the study of history from a student's perspective. It explores how AI enables the processing of historical archives, quantitative analysis of large datasets, and translation of primary sources. At the same time, the article addresses key limitations of AI, including the risk of hallucination, the inability to fully grasp cultural and linguistic nuances, and the impossibility of reconstructing missing archival records. The conclusion emphasizes that while AI is a powerful tool, deep historical understanding remains inseparable from human intellectual effort.

Keywords: artificial intelligence, history, archives, digitalization, education.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль технологий искусственного интеллекта в изучении истории с точки зрения студента. Раскрываются возможности ИИ в обработке архивов, количественном анализе больших данных и переводе первоисточников. Одновременно обсуждаются ограничения: риск галлюцинаций, невозможность полного понимания культурно-языковых нюансов и восстановления утраченных данных. В заключении подчёркивается, что ИИ — эффективный инструмент, но глубокое понимание истории по-прежнему неотделимо от человеческого труда.

Ключевые слова: искусственный интеллект, история, архив, цифровизация, образование.

Tarix fani ming yillar davomida insoniyatning o'ganiqlarini, sivilizatsiyalar taraqqiyotini va buyuk shaxslar hayotini o'rganib kelgan. Ammo qadimiy hujjatlar va arxiv materiallari bilan ishlash doimo juda ko'p vaqt va mehnat talab qilar edi. Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalari bu sohada ham katta o'zgarishlar olib kelmoqda. Texnologiyaning bu tez sur'atda rivojlanishi nafaqat tarixiy tadqiqotlar metodologiyasini, balki talabalarning o'quv jarayonini ham tubdan o'zgartirmoqda. Sun'iy intellekt tushunchasi ilk bor 1956 yilda AQShning Dartmut universitetida bo'lib o'tgan ilmiy anjumanda Jon Makkarti tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan⁴. Shu paytdan boshlab

⁴ Bekqulov J.Sh., Ibragimov I. Sun'iy intellekt asoslari. – Toshkent: TATU nashriyoti, 2020. – 256 bet.

texnologiya katta yo'l bosib o'tdi: dastlabki mantiqiy masalalarni yechadigan oddiy dasturlardan to bugungi kunda millionlab sahifali tarixiy hujjatlarni qayta ishlay oladigan murakkab tizimlarigacha. Bu jarayon nafaqat kompyuter fanining, balki butun ilmiy dunyoning rivojlanishini ko'rsatadi.

Ushbu maqolada men tarixni o'rganishda sun'iy intellektning qanday qo'llanilishi, uning qanday imkoniyatlar ochishi va qanday muammolar tug'dirishi haqida talaba nuqtai nazaridan fikr yuritmoqchiman.

O'zbekiston Respublikasida sun'iy intellektni rivojlantirish va jadal joriy etish masalasiga davlat darajasida katta e'tibor qaratilmoqda. 2021 yil 17 fevralda Prezident tomonidan imzolangan PQ-4996-son Farmon doirasida iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruviga sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish borasida aniq vazifalar belgilandi⁵. Mazkur farmon mamlakatimizda raqamli texnologiyalar rivojiga yo'langan siyosatning muhim asoslaridan biri bo'lib, uning ta'lim sohasidagi ta'siri ham sezilmoqda.

Tadqiqotchilarning hisob-kitoblariga ko'ra, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida 2024 yilga kelib sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish sezilarli darajada kengaydi: testlashtirish va baholash tizimlarida, shaxsiylashtirilgan ta'lim dasturlarida hamda ilmiy tadqiqotlarni qo'llash-quvvatlashda⁶. Bu ko'rsatkich ta'lim sifatini oshirishning muhim vositasiga aylangan sun'iy intellektga bo'lgan ishonchning ortib borayotganini bildiradi.

"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi bu boradagi muhim poydevorlardan biridir. Mazkur strategiya doirasida ta'lim tizimini raqamlashtirishga alohida urg'u berilmoqda: elektron resurslarni kengaytirish, raqamli arxivlar yaratish va zamonaviy axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Bu strategiya faqat texnologik jihat bilan cheklanmay, yoshlar tafakkurini raqamli dunyoga moslashtirishni ham ko'zda tutadi.

Tarix fanining asosiy muammolaridan biri – qadimiy va ko'pincha yemirilgan hujjatlarni o'qish va talqin qilishdir. Ilgari bu ishni faqat maxsus tayyorgarlikdan o'tgan mutaxassislar uddalay olar edi. Endi esa sun'iy intellekt yordamida vaziyat tubdan o'zgardi. Bu o'zgarish tarixiy tadqiqotlar sohasida yangi sahifani ochdi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Yevropa ilmiy hamjamiyati tomonidan ishlab chiqilgan Transkribus dasturi tarixiy qo'lyozmalarni avtomatik tarzda zamonaviy matnlarga aylantirish imkonini beradi. Bu dastur yordamida millionlab sahifali hujjatlar qayta ishlangan va ommabop foydalanish uchun ochib qo'yilgan. Ayniqsa, O'rta asrlar lotin yozuvlari va arab xattotligi namunalarini qayta ishlashda bu texnologiya alohida ahamiyat kasb etmoqda⁷. Bunday dasturlar yordamida ilgari faqat maxsus kutubxonalarda saqlanadigan noyob manbalar endi butun dunyo olimlari va talabalari uchun ochiq bo'lib qolmoqda.

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4996-son Farmoni, 2021-yil 17-fevral. URL: <https://lex.uz/docs/-5297046>

⁶ Yuz.uz. "Sun'iy intellekt – texnologik rivojlanish asosi". 2021-yil 5-noyabr. URL: <https://yuz.uz/uz/news/suniy-intellekt--texnologik-rivojlanish-asosi>

⁷ Abdullayeva N. va boshq. Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limga integratsiyasi. ResearchGate, 2025. URL: <https://www.researchgate.net/publication/397708766>

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, O'zbekistonda ham madaniy meros namunalarini raqamlashtirish, arxivlash va o'rganish bo'yicha ishlar jadal olib borilmoqda. Jumladan, o'zbek tili rivojlanishiga oid tarixiy hujjatlarni saqlash va ilmiy muomalaga kiritishga yo'laltirilgan bir qator loyihalar amalga oshirilmoqda⁸. Ushbu loyihalar natijasida ko'p asrlik qo'lyozmalar va hujjatlar kelajak avlodlar uchun abadiy saqlanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tarixiy tadqiqotlarda sun'iy intellektning yana bir muhim qo'llanilish sohasi bu katta hajmdagi ma'lumotlarni miqdoriy tahlil qilishdir. Harvad universiteti olimlari Jean-Baptiste Michel va uning hamkasblari tomonidan 2011 yilda ilmiy "Science" jurnalida chop etilgan maqolada Google Books ma'lumotlar bazasidagi 500 milliarddan ortiq so'z tahlil qilindi. Bu loyiha "Culturomics" deb atalgan bo'lib, tilning rivojlanishi, madaniy o'zgarishlar va ijtimoiy hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashda yangi yo'l ochdi⁹. Ushbu tadqiqot tarix faniga miqdoriy yondashuv naqadar kuchli natijalarga olib kelishi mumkinligini yaqqol ko'rsatdi.

Ushbu yondashuv tarixchilar uchun alohida qimmatlidir: endi millionlab tarixiy manbalardan naqsh va tendensiyalarni qidirib topish uchun butun umr sarflash shart emas. Sun'iy intellekt bu tahlilni bir necha soat ichida amalga oshira oladi va tarixchilar uchun yangi tadqiqot savollari shakllantirishga zamin hozirlaydi. Bu esa olimlarning vaqtini asosiy intellektual ish – tahlil va xulosalar chiqarish – ga sarflash imkonini beradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida sun'iy intellektning o'rne tobora o'sib bormoqda. O'zbekiston va xalqaro tajribani qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatmoqdaki, sun'iy intellekt vositalari talabalarning ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishda, chet tillaridagi manbalardan foydalanishda va manbalararo tahlil olib borishda samarali yordam bermoqda¹⁰. Ayniqsa, til to'siqlari mavjud bo'lgan hollarda, ya'ni talaba o'z tadqiqoti uchun zarur bo'lgan manba boshqa tilda yozilgan bo'lsa, sun'iy intellektning tarjima va tushuntirish imkoniyatlari beqiyos yordam beradi.

Shaxsan o'z tajribamdan aytadigan bo'lsam, tarix bo'yicha referat yozayotganimda sun'iy intellekt vositalaridan bir necha yo'nalishda foydalandim. Birinchidan, turli tillardagi birlamchi manbalarga murojaat qilishda – masalan, frantsuz yoki arab tilida yozilgan o'rta asrlar hujjatini tarjima qilish va uning kontekstini tushunishda. Ikkinchidan, bir davrning turli hududlardagi hodisalarini solishtirishda. Uchinchidan, manbalardagi ziddiyatli ma'lumotlarni bir-biri bilan qiyoslab ko'rishda. Har bir holatda sun'iy intellekt meni yangi g'oyalarga undadi va tadqiqotimni boyitdi.

O'zbekistonda ta'lim klasterlari doirasida ham raqamli platformalar orqali o'quv jarayonlarini boshqarish imkoniyati kengaymoqda. Masalan, 2023 yilda "Uzluksiz kasbiy ta'lim" elektron platformasi orqali 10 mingdan ortiq o'qituvchi malaka oshirish kurslaridan o'tdi⁹. Bu raqamlar raqamli ta'limga bo'lgan talabning ortib borayotganini ko'rsatadi. Bunday platformalar orqali sun'iy intellektni o'qitish amaliyotiga tadbqiq etish uchun yanada ko'proq imkoniyat yaratilmoqda.

⁸ "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi // Inlibrary.uz. URL: <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28251>

⁹ Sun'iy intellekt tushunchasi va uning falsafiy tahlili // ResearchGate, 2025-yil iyun. URL: <https://www.researchgate.net/publication/392870141>

¹⁰ Michel J.B. et al. Quantitative Analysis of Culture Using Millions of Digitized Books // Science. – 2011. – Vol. 331, № 6014. – P. 176–182.

Sun'iy intellektning tarix faniga tatbiqi atrofida ilmiy hamjamiyatda muhim tortishuvlar ham mavjud. Asosiy muammo shundaki, sun'iy intellekt ba'zan o'zi bilmagan narsani bilgandek qilib ko'rsatishi ("gallyutsinatsiya") mumkin. Tarix fanida bu ayniqsa xavflidir, chunki sanalar, ismlar va voqealar aniq bo'lishi shart. Sun'iy intellekt tushunchasi va uning falsafiy tahlili bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ham ushbu masalaga alohida e'tibor qaratgan¹¹. Shuning uchun sun'iy intellektdan olingan har qanday ma'lumotni qo'llanmadan oldin albatta tekshirib ko'rish zarur.

Ikkinchi muammo tarixiy hujjatlardagi madaniy-tilshunoslik nozikliklarini to'la tushuna olmaslikdir. Masalan, XV asrda yozilgan chig'atoy tilidagi manbalardagi majoziy iboralar yoki Movarounnahr tarixiga xos atamalarni sun'iy intellekt har doim ham to'g'ri talqin qila olmaydi. Bu holatda yurtimizning tarixchi olimlari bilimi va tajribasi hali ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. Milliy tarix mutaxassislarning bilimlari hech qachon sun'iy intellekt tomonidan to'la almashtirib bo'lmaydi.

Uchinchi cheklov – sun'iy intellekt faqat mavjud ma'lumotlarni tahlil qila oladi. Agar arxiv hujjatlari yo'q yoki zarar ko'rgan bo'lsa, sun'iy intellekt ham hech narsani tiklay olmaydi. Shuning uchun an'anaviy arxiv ishi va ilmiy ekspeditsiyalar o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Yangi hujjatlarni topish, ularni muhofaza qilish va raqamlashtirish – bular tarixchi olimlarning zimmasida qolaveradi.

Xulosa qilib aytganda sun'iy intellekt tarixni o'rganishda haqiqiy inqilob bo'lib kelmoqda: arxivlarni tezkor qayta ishlash, katta ma'lumotlarni miqdoriy tahlil qilish, tarjima va manbalararo qiyoslashda yangi imkoniyatlar ochilmoqda. O'zbekistonda ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ushbu texnologiyalarni ta'lim va fanga joriy etish bo'yicha muhim qadamlar qo'yilmoqda. Bu jarayon faqat texnologik taraqqiyot emas, balki milliy faniy salohiyatning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

Ammo bu vosita faqat vosita bo'lib qoladi. Tarixni chuqur tushunish, dalillarni tanqidiy baholash va o'tmishdan to'g'ri saboq chiqarish – bu hamisha insonning intellektual mehnati, sabr-toqati va qiziquvchanligi bilan bog'li bo'lib qoladi. Sun'iy intellekt tarixchining ishi o'rnini bosa olmaydi, u faqat uning imkoniyatlarini kengaytiradi. Kelajak tarixchilarning vazifasi sun'iy intellektdan to'g'ri va mas'uliyatli foydalangan holda ilmni yangi bosqichga olib chiqishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bekqulov J.Sh., Ibragimov I. Sun'iy intellekt asoslari. – Toshkent: TATU nashriyoti, 2020. – 256 bet.
2. Yuz.uz. "Sun'iy intellekt – texnologik rivojlanish asosi". 2021-yil 5-noyabr. URL: <https://yuz.uz/uz/news/suniy-intellekt--texnologik-rivojlanish-asosi>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4996-son Farmoni, 2021-yil 17-fevral. URL: <https://lex.uz/docs/-5297046>

¹¹ Amirova A. Chet tillarini o'rganish metodikasida sun'iy intellektning samaradorligi. Zenodo, 2025. URL: <https://zenodo.org/records/17515625>

4. Abdullayeva N. va boshq. Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limga integratsiyasi. ResearchGate, 2025. URL: <https://www.researchgate.net/publication/397708766>
5. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi // Inlibrary.uz. URL: <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28251>
6. Amirova A. Chet tillarini o'rganish metodikasida sun'iy intellektning samaradorligi. Zenodo, 2025. URL: <https://zenodo.org/records/17515625>
7. Oefen.uz. Sun'iy intellektni rivojlanish tarixi. URL: <https://oefen.uz/uz/documents/diplom-ishlar/umumiy/sun-iy-intellektni-rivojlanish-tarixi>
8. Michel J.B. et al. Quantitative Analysis of Culture Using Millions of Digitized Books // Science. – 2011. – Vol. 331, № 6014. – P. 176–182.
9. UNDP Uzbekistan. Towards Inclusive Digitalization and Business Process Outsourcing in Uzbekistan. URL: <https://www.undp.org/uzbekistan/press-releases>
10. Sun'iy intellekt tushunchasi va uning falsafiy tahlili // ResearchGate, 2025-yil iyun. URL: <https://www.researchgate.net/publication/392870141>